

K R O N I K A

Marija Švajncer

PROZNI PRVENEC ZDENKA KODRIČA

Roman Blaženi Franc Rihtarič (Založba Obzorja Maribor, 1994, urednik Andrej Brvar, opremil Sandi Červek), prozni prvenec slovenskega dramatika, pisatelja in časnikarja srednje generacije Zdenka Kodriča, sodi med izrazito moderno pisanje.

Delo je sestavljeno iz avtorjeve dokaj brezosebne pripovedi, antijunakove samorefleksije, odlomkov iz tako imenovanega Samozaščitniškega priročnika, kratkih oštevilčenih rokopisov, odlomkov iz ljubezenskega pisma in Rihtaričevih pesmi. Kar zadeva pisateljevo brezosebnost, gre za to, da se ne opredeljuje o antijunakovih dejanjih in jih ne vrednoti. Rihtaričevo življenjsko zgodbo razvija spretno in v nenavadno slikovitem jeziku. Skoraj v vsakem stavku so domiselni, izbrani in estetsko učinkoviti izrazi. Nekateri stavki s svojim ritmom in izvirnim izrazjem učinkujejo kot verzi, na primer: »Obrazi ranjeni, v gube zarezani samota in sramota.« (str. 37); »Dihaj tisto, kar imaš, umivaj se z oblaki in meglo, roso si namaži na kruh in žri, voda – kaj bi z vodo! H kmetom je hodil, v bogate vasi, na ravnico – zakaj neki!« (str. 39); »Prebodene oči ima. Posrka juho s krožnika, kruh stisne v pest, pest skrije v žep, meso pusti.« (str. 41)

Zdenko Kodrič je oživil kriminalčevo življenjsko usodo. S spretno pisateljsko roko se je vrnil v preteklost, v petdeseta povojna leta, ustavil se je pri okoliščinah zločinskih dejanj, prisluhnil je ljudem zgodovinskega časa in prostora.

Kar se tiče antijunakove samorefleksije, samokritike, samoobsodbe in prvin kesanja, bi se lahko vse skupaj dogodilo tudi v sedanjem času, zdaj in tukaj, v demokratičnih iskanjih, v katerih si posameznik pač vzame svoj prostor delovanja in si sam določi meje. Pri tem lahko za posledice okriviti politiko ali domače razmere, ravna po svoji vesti, kakršna koli že je, in grobo trči ob svobodo drugih ljudi. Zadevanje je zanje ogrožajoče, za dejavnika pa je slej ko prej pogubno. »Preveč sem hotel. Vem.« (str. 25); »Furt moram kvišku in furt...« (str. 36)

Da bi ga čas tako usodno zaznamoval, ni povsem gotovo, saj se je sam odločil za prekoračitev meje. Bil je izrazit individualist in samodoločevalec, antijunak Camusovega občutja absurda (filozofija absurda po njegovem mnenju še ni razvita), subjekt, ki neznatno spominja na Sartrov eksistencializem, toda samo toliko, saj je mnogo pasaž v romanu reističnih v dobrem pomenu besede, reističnih, vendar zgoščenih in napisanih intenzivno in z močnim pisateljskim navdihom.

Vulgarne, banalne in narečno obarvane besede imajo povsem enakovreden položaj kot lepe, poetične in izbrane besede. Svojo moč izkazujejo ne glede na

vrednostne vidike. Zdaj so grobe, slikovite, umazane, opolzke, neposredne, nasilne in grde, zdaj privzdignjene, blagglasne, tople, lepe in nežne. Prav takšna so tudi dejanja in predmeti, ki jih poimenujejo. Pisatelj vidi vse – od čustvenega doživljanja posameznih ljudi do dogajanja, ki je povezano z njihovimi telesi in je včasih močno veristično in naturalistično.

Zdenko Kodrič je povsem svoboden v časovnem zaporedju kriminalčeve življenjske zgodbe. Približno v sredini romana je Rihtaričeva usoda že zapečaten: družba stori z zločincem, kar se ji zdi prav – izvede smrtno kazen z ustrelitvijo. Dogodek je neposredno opisan, domiselno pa so dodani tudi oštevilčeni zapisi Iz rokopisa št., dnevniški zapisi izvršilca smrtno kazni, torej enega izmed tistih, ki so streljali na Rihtariča, pri tem pa seveda niso vedeli, kdo izmed njih ima v puški prave naboje. V času, ko se vse razpleta, pisec dnevnika zboli za rakom in sočasno doživlja svojo prihajajočo smrt in slutnjo odhoda ter tujo smrt, ki jo določi oblast. Njegovo odzivanje je človeško preprosto, prepredeno z logiko podrejenega in pokorjenega človeka, ki mu ni treba misliti s svojo glavo, saj to namesto njega storijo oni tam zgoraj. Tako je tudi manj naporno. Med drugim zapiše: »Zločinec je padel na gramoz. Na komando smo se obrnili in odšli do kombija. Nisem pogledal nazaj. To bi pomenilo spoštovanje do zločinca, pokazalo bi moje žalost.« (str. 66)

Tudi sicer so oblastniki-komunisti omenjeni na več mestih, toda v romanu njihova vloga vendarle ni tolikšna, da bi lahko absolutno zaznamovala, zarisala in zapečatila Rihtaričevo ravnanje. Pojavljajo se v sodbah nekaterih ljudi, ki se obregajo ob oblast in negodujejo zaradi slabih časov. Franc Rihtarič je deloval proti državi in ubil človeka, toda vse skupaj se je začelo s tatvinami. Prilaščal si je tujo lastnino, včasih dajal revežem, poglavitno pa je bilo, da je postajal čedalje bolj drzen. Odločilna je bila osebnostna uveljavitev. Domiselnost v njegovih podvigih se je stopnjevala. Čedalje bolj samozavestno je kazal, kaj vse zmore. Hotel je navzgor. Vedno znova je skušal dokazovati, da je nekdo. Potrditev, da je prevladovala močna potreba po afirmaciji, so bili listki, ki jih je po svojih prihodih puščal v gostilnah. V ozadju kratkega sporočila, da je bil tukaj, je bilo skrito navdušenje, da mu je spet uspelo preslepiti, prelisčiti in opehariti ljudi, tiste, ki so ga vztrajno lovili, in one, ki so mu bili naklonjeni in so ga spreminjali v mit. Nikakor se ni hotel potopiti v povojni kolektivizem in se strniti z njim. Zahotelo se mu je, da bi ga opazili in da bi v tem kaotičnem času veljal za nekoga, o katerem je treba govoriti s strahospoštovanjem. Veliko mu je bilo do tega, da bi postal legenda. Res je, da se je preoblačil v žensko in se domislil še marsičesa nenavadnega, toda ljudje so dodajali še nove zgodbe. Mešanica strahu, spoštovanja, sovraštva in naklonjenosti je iz nepomembnega tatiča in bolj ali manj naključnega morilca napravila ljudskega junaka in nevarnega človeka, skoraj nihče pa ni vedel, da je bil tudi on samo človek, včasih ubog in dvomljiv, bitje, ki je iskalo človeško toplino – bodisi pri Marijah vseh vrst, tudi takih, ki niso bile pretirano izbirčne pri menjavanju moških v postelji bodisi pri invalidni in bolni ženski, osebi brez nog, ki je znala pisati občutena ljubezenska pisma, čakati z upanjem in strastno dajati svoje ubogo telo.

Eden osrednjih problemov Kodričevega romana je tudi smrt. Pisatelj ugotavlja: »Nihče ne verjame v svojo smrt.« (str. 44) Po usmrtnitvi zločinca Franca Rihtariča jo relativizira, saj umrli še vedno potrjuje svojo navzočnost v tukajšnjem bivanju. Po izvedbi smrtno kazni si začno slediti prizori čutnosti in predrzne pustolovske dogodivščine iz antijunakovega življenja. Tako smrt ni nekaj, kar neizbežno pride na koncu, smrt kot naravni konec ali kazen, ki jo izrečejo drugi ljudje, ki imajo v rokah moč, temveč je nekje sredi kot dogodek, kot so vsi drugi. Rihtarič pravzaprav živi dalje – v spominu ljudi, ki ostanejo in pričajo o njegovih dejanjih, in v pisateljevem

opisu njegovih drznih podvigov. Je legenda in pričevanje o iracionalnem življenju, človekovi želji po uveljavitvi za vsako ceno, tudi z absurdom in paradoksi.

Pri tem je mogoče prav vse: stroga meja med resničnostjo na eni strani ter fikcijo in fantastiko na drugi je izbrisana. Pisatelj zmore vse. Na njegovi ustvarjalni poti ni ovir, ker si tega ne dovoli. V svoji neomejeni svobodi je literarno močan, prepričljiv in prepoznaven. Vprašanja zločina in kazni, zapletena navzkrižja Dostojevskega, načinja na nov način in na drugačni ravni, s pristnim pisateljskim vide-njem in z osupljivo brezobzirnim razgaljanjem zla in podlosti.

Za občutljive bralke in bralce so odlomki iz Samozaščitnega priročnika tako grozljivi, da jih bodo sčasoma najbrž kar izpuščali; podrobni opisi ubijanja žrtve učinkujejo srhljivo in strašno, morebiti toliko bolj, ker sploh ne gre več za literaturo. Še pred desetletjem je na primer gledališče krutosti delovalo kot neresnično prikazovanje, kot plod avtorjeve in režiserjeve domišljije in nekaj, kar je zgodovinsko pozabljeno in spravljeno nekje daleč v preteklosti. Zadnja leta pa takšni prikazi niso nič drugega kot natančni posnetki resničnega dogajanja. Tudi v Kodričevem primeru so vojni zločini, ki se dogajajo v naši neposredni bližini, še strašnejši, kot so opisi ubijanja, ki so vendarle sestavina njegove umetniške svobode in estetike, ki ima v literaturi za odrasle prednostni položaj pred etiko. Alternativa je skoraj nerazrešljiva: ali oblikovati in ustvarjati lepšo realnost in bežati vanjo ali pa prikazovati življenje prav takšno, kakršno je. Je lahko umetnik nekje vmes? Koliko je še ljudi dobre volje, ki hočejo drugačen svet in nočejo vojn, lakote, brezbriznega odnosa do beguncev in drugih ljudi, ki so se znašli v neobvladljivih tragičnih okoliščinah, nasilne nestrpnosti do vsakršne drugačnosti itd.? Poslednji humanisti in humanistke so videti v svetu ekonomizma, tehnicizma in zgolj praktičnih interesov naivni, če že ne smešni, toda vseeno si ne bi smeli vzeti prostora svojega delovanja – takole razvrednoteni in razgaljeni bi morali vztrajati. Zdaj sem kljub vsemu zašla v etiko, ki se mora umikati pred vsemogočnostjo estetike. Zelo znano pa je tudi spoznanje o prikazovanju mraka, ki naj v ljudeh spodbuja svetlobo.

Zanimivo bi si bilo zastaviti vprašanje, ali je Kodričev roman Blaženi Franc Rihtarič delo modernizma ali pa se že uvršča med postmodernistične stvaritve. Avtor celo uporabi znameniti stavek, znan iz teoretične opredelitve tradicionalnega romana, češ da je pot končana, potovanje pa se začinja. (str. 134) Pot pač ni bila prava, toda zdaj je prepozno za novo in drugačno potovanje. Antijunak je uveljavljal svoje hotenje, vendar se mu je vse skupaj izjalovilo. Tako se pač primeri. Nov začetek ni več mogoč.

Po mnenju teoretika postmodernizma Frederica Jamesona v tem novem dogajanju izginja individualni subjekt. Tega za Kodričev roman ne bi bilo dopustno trditi. Tudi občutka konca in radikalnega preloma ali reza ni opaziti, prav tako ni zabrisana meja med visoko in množično kulturo. Kodrič je močno artističen v dobrem pomenu besede in se s svojim delom nikakor ne uvršča v paraliteraturo. Nova brezglobinskost in slabenje zgodovinskosti, konstitutivni lastnosti postmodernizma, o katerih govori Jameson v knjigi *Postmodernizem* (Ljubljana, Problemi-Razprave, 1992, str. 10), nista določili Kodričevega pisanja. Morda bi lahko opozorila na novo vrsto emocionalnega osnovnega tona – intenzivnost, toda te v bistvu ni, saj ima Jameson v mislih vrnitev k starejšim teorijam sublimnega. Tudi izginjanje afekta v postmodernistični kulturi ni Kodričeva posebnost. Zdenko Kodrič je modernist, ki s svojo pisateljsko nadarjenostjo, iskanjem izvirne umetniške podobe in slogovno bogatim jezikom opozarja nase. Pisec spremne besede na ovitku *Drago Bajt* z zadovoljstvom ugotavlja, da je avtor že v prvem poskusu našel svojo literarno identiteto.